

ABDULHAMID CHO‘LPONNING “KECHA VA KUNDUZ” ROMANIDAN AYRIM MUSHOHADALAR

Ochilova Mahfuza Hazratqulovna

Sharof Rashidov nomidagi Samarqand davlat universiteti

Magistr 1 – kurs talabasi

E-mail: ochilovamahfuza@gmail.com

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada Abdulhamid Cho‘lponning qalamiga mansub “Kecha va Kunduz” romanida o‘zbek adabiyoti tarixida o‘ziga xos o‘rni. Undan bakalavr ta’lim bosqichi talabalari va o‘qtuvchilar foydalanishlari mumkun.

Kalit so‘zlar: adabiyot, Abdulhamid Cho‘lpon, “Kecha va Kunduz”, Razzoq so‘fiy, Zebi, Miryoqub, Kristofer Fort.

“Kecha va Kunduz” romani o‘zbek adabiyoti tarixida o‘ziga xos o‘ringa ega bo‘lib, u ilk roman-dilogiya hisoblanadi. Afsuski, “Kunduz” qismi mavjud emas. Romani Chor Rossiyasining yurtimizda olib borgan siyosati, o‘sha davrda avomning ma’naviy dunyosiga ko‘zgu tutgan asarlardan biri. “Kecha va kunduz” romanida XX asr boshlarida Turkistonda bo‘layotgan siyosiy va oilaviy jarayonlar haqida so‘z ketgan.

“Kecha va kunduz” — O‘zbek yozuvchisi Abdulhamid Cho‘lpon tomonidan yozilgan roman. Bu asarga “O‘tkan kunlar asari darajasida” deb baho berilgan. U o‘zbek adabiyotidagi ilk roman — dilogiya bo‘lib, ikki kitobdan iborat. Birinchi qismi “Kecha” 1933-1934 yillarda Moskvada yozilgan. Dastlabki boblari 1935-yilda Toshkentdagi adabiy jurnalning 1-sonida bosilgan, asar 1936-yilda to‘liq holda nashr etilgan. Asardagi voqealar ilk bahorda boshlanib, qish chillasida tugaydi. Cho‘lpon romaniga “Hamal keldi — amal keldi” maqolini epigraf qilib olgan.

2019 -yil noyabr oyida Cho‘lponning “Kecha va kunduz” romani Michigan universiteti aspiranti Kristofer Fort tarjimasida ingliz tilida nashrdan chiqdi. Bundan oldin Fortning Cho‘lpon ijodi haqidagi maqolasi e’lon qilindi. “Minbar” taqdim etgan maqolada tadqiqotchining roman haqidagi fikr-mulohazalari keltirilgan*. Unda erkaklar o‘z ayollarini qanchalik hurmat qilishi va or-nomus yuzasidan katta qizining ismi bilan chaqirishi, ammo Razzoq so‘fidek odam ahli ayolini “Fitna” deyishi jamiyata shunday illatli insonlar borligini inkor etmaydi. Shuningdek, o‘zbek xalqining tarixiy nodir durdonalari qay yo‘sinda chet davlatga chiqib ketganligiga ham alohida to‘xtalib o‘tilgan. “Mamlakatning tarixi, adabiyotiga oid qimmatbaho asarlarni tekinga

berish hamda birr us amaldoriga berish, bilmadim nimaga teng? Menimcha, bu millatga xiyonat! Unday asarlarni siz to'plasangiz, milliy kutubxona tashkil qilaylik. To'g'ri yo'l – shu!"

Roman obrazlaridan biri Zebi o'sha davr ayollarining beg'ubor, samimiy, soddadil bir ko'rinishi. Ayniqsa, bu holat Zebi sud qilinayotgan chog'da namoyon bo'ladi. Sibirga surgun qilinib turibdi, biroq, shunda ham uyini qanday topib olishi haqida o'ylaydi. Mingboshini u o'ldirmagani shu qadar aniqki, "Eringni o'ldirdingmi?" deb so'rashlarining o'zi kulguli. Zebi - oddiy obraz, ya'ni u xarakter sifatida o'sib chiqmagan. Bosh qahramon demasligimizga sabab, u voqealar rivojiga hech qanday ta'sir ko'rsatmaydi, aksincha, hayot uni o'z oqimi bo'ylab istagan xarsangiga uradi. U har nimaga ko'nikuvchan, moslashuvchan: otasining zindonga aylantirgan hayotiga ham, hatto mingboshiga uzatilishiga ham, u yerdagi hayotga ham ko'nadi. Agar isyon qilganda edi, mingboshini o'z xohishiga ko'ra yo'q qilmoqchi bo'lganda yoki undan ozod bo'lishni talab qilganda xarakter deya olardik. Balki, «Kunduz» qismida Zebi xarakter sifatida o'sib chiqadi.

“Kecha va kunduz” dialogiyasining bir qismi, ya'ni “Kunduz”i yo'q bo'lib ketgan asarning mavhum tugashiga sababchi bo'ldi va bu bir qacha tarixiy qarashlarni yuzaga keltirdi. Shunday taxminlardan biri sifatida keying qismda Miryoqub asosiy qahramonga aylanish ehtimoli kattaligi, Zebining ozod etilishi va uning “kunduz” hayoti taxmin qilinadi. Miryoqubning jirkanch hayotdan oydinlik sari chiqayotgan payti, Zebining keying taqdiri qay tarzda bo'lishi o'quvchi uchun katta qiziqishga sabab bo'ladi. Akbarali mingboshi ular uchun oddiy "sart" ismining ham ahamiyati yo'q. Hatto birgina "tergov pratakoli"ga ismi Qambar, Umarali, Akbarali tarzida yozilib ham ketaveradi! Biroq u Rusiyaning sodiq qahramoni! Aslida "To'rt chaqaga arzimaydigan" insondan siyosat yo'lida "zo'r qahramon" yasaydilar. Miryoqub - ishning ko'zini biladigan, aqli teran shaxs. Unda ikkita Miryoqub yashaydi. Biri ikkinchisini sud qiladi. Vaqti kelsa, o'zidan jirkanadi. Vijdoni oldida sobit turib beradi. Faqat "Ustoz ko'rmagan shogird har maqomga yo'rg'alar" deganlaridek, uning aqlni to'g'ri yo'lga solib yuboradigan, unga mash'ala bo'ladigan bir inson yo'q. Agar uni to'g'ri yo'lga boshlab qo'ysalar, xalqning ziyoli, yetuk, dunyoqarashi keng farzandiga aylandi. Miryoqubga noyib to'ra bejizga "amerikalikka o'xshaysan" demagan.

Asarda mavjud tuzumning illatlari ochib tashlanadi. Romanning bosh g'oyalaridan biri ham mavjud tuzumni tag-tomiri bilan yulib tashlash. "Kecha va Kunduz" yozilgan davrda ham bu holat deyarli o'zgarmagan. Ehtimol, hukumat almashgandir, siyosatning ko'rinishi o'zgargandir, biroq natija, istak hamon o'sha-o'sha! Haliyam yurti g'aflat uyqusidan uyg'otmoqchi bo'lganlar quvg'inda, o'qib, bilim olishni istaganlar "xalq dushmani". Cho'lponning maqsadi ham o'tmishni ko'rsatish orqali, xalqning yuziga ko'zgu tutish, asl ahvollarini ko'rsatish bo'lgan

bo'lsa, ehtimol. Asarda mo'jazgina ishora mavjud mutaassib dindor Zebining otasi Razzoq shu qizini qurbon qilish evaziga bo'lsin, o'z piriga qarshi chiqibdiki, hukumatni isloh qilsa bo'ladi.

Bir so'z bilan aytganda, roman murakkab ijtimoiy siyosiy davrda yaratilgan bo'lmasin, u o'sha davrda yaratilgan ko'plab asarlar singari mafkuraga emas, xalqning ma'naviy kamolotini ta'minlashga yo'naltirilgan asardir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI: (REFERENCES)

1. O'zbekiston milliy ensiklopidiyasi. – Toshkent: “O'zbekiston milliy ensiklopidiyasi”. Davlat ilmiy nashriyoti. www.ziyouz.com kutubxonasi.
2. Abdulhamid Cho'lpon. “Kecha va Kunduz”: Roman – T.: "Yangi asr avlodi", 2013 – 332 b.
3. Sharafiddinov O. Cho'lpon. – T: Fan va turmush.
4. Saydulla Mirzayev. "XX asr o'zbek adabiyoti" – Toshkent: "Yangi asr avlodi", 2005 – 415b.
5. Qurbonov Dilmurod. Cho'lpon nasr poetikasi/mas'ul muhbir O. Sharafiddinov, U. Normatov. –T: “Sharq”, 2004.